

Володимир БАРАН,
чл.-кор. НАН України,
м. Київ

Від венедів до королівства Данила Галицького

Визначаючи межі Галицько-Волинського князівства, історики-медієвісти на сході доводять його до Київської землі. Але історія взаємовідносин цих земель настільки переплетена і взаємозалежна, що вимагає окремого аналітичного розгляду. Хочу звернути увагу, що об'єднання Галицького і Волинського князівств, здійснене Романом Мстиславичем у 1199 р., майже одночасно привело Романа (1202–1203 рр.) до Києва. І якщо до цього Волинь переважно знаходилася в орбіті політики Київських князів, була їх доменом, то тепер Роман, не претендуючи на Київський стіл, що вже давно втратив своє виключне значення загальноруського центру, фактично визначає політичне місце Києва і Київської землі в системі удільних князівств. Цю політику продовжує протягом першої половини XIII ст. його син Данило Романович Галицький, тримаючи в Києві своїх воєвод.

З цього можна б зробити висновок, що в цей період політичний центр південної Русі, що становила собою культурно-етнічну єдність, переміщується з Дніпра на Дністер, з Києва до Галича. Під час монголо-татарського іґа саме Данило Галицький покладає на себе завдання підготувати ґрунт для рішучої боротьби за повне визволення від татарських ханів. Такі відносини між Подніпров'ям та Подністров'ям склалися історично. Передісторія згаданих нами подій і процесів має глибоке коріння, що сягає венедського часу. Від венедів і до сьогодні Прикарпаття і Волинь є берегинями слов'янської, а потім української культурно-етнічної ідентичності.

Ще в III–IV ст. н. е., коли на переважній частині території сучасної України існувала багатоетнічна Черняхівська культура, у якій помітною частиною були германські готи, саме на Верхньому та Середньому Подністров'ї найкраще збереглися етнографічні риси слов'яно-венедської самобутньої культури. За поселеннями в Черепині під Львовом (тепер маємо такі ж матеріали із самого Львова), Бовшові під Галичем, Теремців під Кам'янець-Подільським, визначаємо слов'янський компонент Черняхівської культури.¹

Більше того, зараз встановлено, що в III ст. н. е. якась частина слов'ян з Верхнього Дністра переселилася у Подесення на Лівобережжі Дніпра. Їх поселення відкрито в Боромлі, Хлопкові під Києвом, Букриєвіці та інші. Це були перші потоки слов'янських переселенців з правого на лівий берег Дністра. Їх інтеграція з місцевим слов'янським населенням носіїв Київської культури зараз доведена однозначно. Наступні розселення склавинів у Подніпров'ї, в тому числі на Лівобережжі, та їх інтеграція з місцевими антами, носіями Пеньківської культури, документується привнесеннями в ці регіони численних елементів з Празько-Корчацької культури, притаманних лівобережному населенню, і відсутністю їх на місцевих пеньківських пам'ятках антів. Це печі, вирізані в материковому останці, відомі на Дністрі та Західному Бугу з IV ст., а на Лівобережжі – з кінця VII ст., курганні поховання, що виникли на Волині, і певні форми ліпного посуду.² При цьому не зайвим буде підкреслити, що всі ці привнесені елементи матеріальної культури настільки чітко виражені, що саме вони виділяють Лівобережні пам'ятки слов'ян від культурних типів їх неслов'янських сусідів, зокрема балтів, угро-фіннів та тюркських племен, а також тих слов'янських груп, що, зайнявши балтські та угро-фінські території, разом з місцевим населенням творили свої, окремі етнокультурні типи. Ці дані одночасно розкривають органічний зв'язок етнокультурного розвитку всіх племінних груп, що займали в I тис. н. е. зону українського лісостепу. Дві археологічні культури кінця VII – X ст. – Райковецька на правому березі Дніпра та Волинцівсько-Роменська на його лівому березі, вже виростають із спільної культурної основи.

Поставлені питання заслуговують на пильну увагу не тільки тому, що вони охоплюють значний період етнокультурного розвитку наших безпосередніх предків, але й тому, що вони давно стали та продовжують бути предметом гострих дискусій з політичним приємком. Ще М.Погодін писав, що Дніпровське Лівобережжя займали предки росіян. Їх місце

в цих регіонах, коли вони переселилися на Волгу під тиском монголо-татар, зайняли галичани (можливо, він мав на увазі часи Данила Галицького). Ці надумані імперіоцентричні концепції отримали свій розвиток в праці «Древнерусская народность». Ії автор В.Сєдов вже на археологічних матеріалах намагається довести ту ж саму концепцію, посадити на місце літописних сіверян, представлених Волинцівсько-Роменською культурою, Руський Каганат. В його реконструкції це виглядає так: частина слов'янського населення Черняхівської культури з Північного Причорномор'я в симбіозі із сарматами під тиском гунів наприкінці IV–V ст. переселилася в далеке Самарське Поволжя. Тут вони створюють археологічну культуру, що носить назву «Іменьківської». В кінці VII– на початку VIII ст. носії Іменьківської культури вже в зовсім іншій іпостасі повертаються на Лівобережжя Дніпра і створюють тут Руський Каганат, представлений Волинцівською культурою. Автор обминає питання, чи були вони вже русами у Причорномор'ї, чи обрусіли на Волзі, чи лише з приходом на Дніпро.

Археологія не знає такої археологічної культури у Причорномор'ї, яка б представляла сармато-слов'янський симбіоз. Там в III–IV ст. відомі сарматські та того-сарматські могильники, але немає слов'янських. За писемними джерелами відомо, що сарматські племена алан під натиском гунів відходять разом з готами на Дунай, тобто в протилежному напрямку від Волги. Українськими археологами доведено, що Волинцівсько-Роменська культура не має ніякого відношення до Іменьківської і належала сіверянам, що за літописом «сіли на Десні, і по Сейму, і по Сулі». Схема М.Погодіна – В.Сєдова не знаходить підтвердження і в інших писемних джерелах.

В одній із робіт ми детально розглянули журнал спостережень франкського уряду, відомий як історичне джерело IX ст., іменованій «Баварським географом», який, на думку В.Сєдова, дозволяє вважати, що руси – це слов'яни і сиділи вони в IX ст. на місці сіверян. На нашу думку, це джерело не дозволяє підмінити літописних сіверян русами і всупереч літопису вважати, що до приходу династії Рюриковичів в Ладогу і Київ ця назва, цей етнонім належав якійсь іншій етнічній групі, сарматам чи слов'янам. Це не доведено і в працях Б.Рибаківа. З цього приводу варто привести покайне визнання В.Ключевським некоректності вживання стосовно східних слов'ян термінів «руси», «Русь», «Руська земля» до приходу у IX ст. норманів. Він пише: «Про Русь у VIII столітті зовсім не чуто, а в IX–X століттях Русь серед східних слов'ян ще не слов'яни, відрізняючись від них як прийшлий,

панівний клас від тубільного та підвладного населення».⁶

Усі ці побудови спрямовані на одне, а саме на те, щоб якось усіма правдами і неправдами обґрунтувати існування за часів Київської держави давньоруської народності, якої не було. Саме через русів та їх каганат можна на багато століть продовжити час для утворення давньоруської народності. А це прямиий шлях до проголошення спадкоємців Київської Русі і визначення їх старшинства.

І дійсно, східнослов'янські племена пройшли довгий та складний шлях свого державо- та народотворення. Але не через русів та Руський Каганат, а через Дулібський племінний союз. На думку багатьох істориків (зокрема, Л.Нідерле, М.Грушевського, В.Ключевського, Б.Грекова, М.Державіна та ін.) згадку арабського автора першої половини X ст. Аль Масуді про плем'я Валіяна, князю якого підпорядковувалися віддавна інші слов'янські племена, слід пов'язувати із східнослов'янськими дулібами-волинянами.

В.Ключевський пише: «...В Прикарпатті у VI ст. ми застаємо військовий союз дулібів... Цей військовий союз і є фактом, який можна поставити на самому початку нашої історії».⁷ Археологія доповнює арабське історичне джерело. В с. Зимне біля Володимир-Волинського Ю.М.Захаруков і В.В.Ауліх дослідили найраніше (до цього часу) ранньосередньовічне слов'янське городище VI–VII ст. Воно, очевидно, і було центром цього союзу.⁸ Городище дало багаті матеріали Празько-Корчацької культури, що належала склавінам. Отже, археологія уточнює племінну належність дулібів. Дуліби – це частина склавів, а не антів, як це можна було припускати, виходячи з писемних джерел. До дулібо-волинського союзу у VII–VIII ст. входили всі правобережні племена, в тому числі і поляни разом з Києвом. Це засвідчує єдина на цих теренах Райковецька археологічна культура від Києва і Дніпра до верхів'їв Сяну. При цьому утворилася вона на основі Празько-Корчацької, яка також у V–VII ст. займала цей регіон. Ядро дулібської території окреслене гідронімами і топонімами, похідними від назви «дуліби». Вона співпадає з наступною Галицько-Волинською землею.⁹

Лише після занепаду дулібського союзу центром політичного життя в межах східнослов'янського етнічного простору стають поляни і полянський Київ. З появою тут у IX ст. князів з династії Рюриковичів, яких поляни хоч і не запрошували, але відкрили їм міські ворота, Київ стає центром, який завершив процеси державотворення, розпочаті дулібами. Столичним градом вже сформованої Київської держави Київ стає при Володимирі Святому та Ярославі Мудрому.

Таким чином, на основі всього сказаного, творцями Києво-Руської держави за М.Грушевським слід вважати південну групу східнослов'янських племен — предків українського народу, на землях яких вона була створена.¹⁰ Все це і диктує розв'язку її спадкоємності.

І тут ми підтримали б М.Грушевського, Д.Ісаєвича та інших істориків, які справедливо вважають Романа Мстиславовича і Данила

Галицького продовжувачами політичних, економічних та культурних досягнень київських князів. Саме в такому аспекті Галицько-Волинська земля зайняла своє місце в історії українського державотворення. Галицько-Волинське князівство, а з 1253 року Королівство, яке характеризується всіма рисами держави, більше ніж на століття продовжило середньовічну історію незалежної України-Руси.

¹ Баран В.Д. Давні слов'яни. — К., 1998. — С. 172-183; 193-203.

² Там же. С. 106-110.

³ Седов В.В. Древнерусская народность. — М., 1999.

⁴ Літопис руський. (Переклад Л. Махновця). — К., 1989. — С. 3.

⁵ Назаренко А.В. Немецкие латиноязычные

источники IX–XI веков. Тексты, переводы, комментарии. — М., 1993.

⁶ Ключевский В.О. Курс русской истории. 1987. — С. 142.

⁷ Там же. С. 103-104.

⁸ Ауліх В.В. Зимнівське городище. — К., 1972.

⁹ Баран В.Д. Давні слов'яни. — С. 111–135.

¹⁰ Історія України-Руси. — Львів, 1904.